

COVID-19 Sonrasında Yönetmel Kapasite: Demokrası Bağlamında Devletlerin Geleceği

Prof. Dr. Haluk Alkan

Prof. Dr. Haluk Alkan

Prof. Dr. Haluk Alkan, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden 1992 yılında lisans, 1995 yılında yine İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana bilim Dalı'nda Yüksek Lisans derecesi aldı. Doktorasını 1998 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı'nda tamamladı. 2005 yılında Siyasal Hayat ve Kurumlar alanında Doçent, 2010 yılında Siyaset ve Sosyal Bilimler alanında Profesör oldu. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi ve Marmara Üniversitesinde görev yapan Dr. Alkan, halen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler öğretim üyesidir. Dr. Alkan, siyaset bilimi, karşılaştırmalı siyaset, siyasal kurumlar ve Türk siyasal hayatı konularında çalışmakta ve bu alanlarda lisans ve lisansüstü dersler vermektedir. 2003 yılında "Türkiye'nin Strateji Öncelikleri Açısından Türk Cumhuriyetleri" konulu bir proje yöneticiliği kapsamında, Kazakistan ve Kırgızistan'da alan çalışması yürütmüş ve 2007 yılında ABD'de Indiana Üniversitesi'nde (IUPUI) akademik çalışmalarda bulunmuştur.

Prof. Haluk Alkan

Prof. Haluk Alkan graduated from the department of Public Administration at İstanbul University in 1992. He had an M.A. in the department of Politics and Social Sciences at the same university in 1995. He completed his PhD in the department of Politics and Social Sciences at Marmara University in 1998. He became an associate professor in the field of political history and institutions in 2005 and a professor in the field of politics and social sciences in 2010. Dr. Alkan who worked at Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Erciyes University and Marmara University is a professor in the department of Political Science and International Relations at İstanbul University now. He studies political science, comparative politics, political institutions and Turkish political history and gives undergraduate and graduate courses in these areas. In 2003, he carried out field research as a project manager in Kazakhstan and Kyrgyzstan in the field of the Turkic Republics in terms of the strategic priorities of Turkey. Also, he stayed at Indiana University (IUPUI) in the US for academic studies in 2007.

COVID-19 Sonrasında Yönetmel Kapasite: Demokrasi Bağlamında Devletlerin Geleceği

Prof. Dr. Haluk Alkan

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

haluk.alkan[at]istanbul.edu.tr

Özet

Devletler çok eski tarihsel geçmişe sahip olgular olarak farklı formlarla ortaya çıkmışlardır. Tarihsel gelişim süreci içinde devletlerin nicel ve fonksiyonel olarak genişleme eğiliminde oldukları görülmektedir. Buna karşılık küreselleşme sürecinin devletlerin bu konumunu aşındırdığı iddiaları 1990'lı yıllardan sonra sıklıkla gündeme getirilmiştir. Buna karşılık son dönemde ortaya çıkan gelişmeler ise devletin önemini koruduğuna işaret etmektedir. COVID-19 pandemisi devletin tekrar güçlendiğine ilişkin bu gelişmelerden biridir. COVID-19 pandemisi sağlık sektöründen, ekonomik ve siyasal istikrara, sosyal ilişkilere kadar pek çok konuda bir değişim sürecini tetiklemiştir. Salgın, devletin gelecekteki rolü konusunda da yeni tartışmaları gündeme taşımıştır. Bu tartışmalar hem devletin yeniden yapılandırılmasını, hem de demokrasi ile ilişkisini içermektedir. Bu çalışmada öncelikle devletin özerkliği konusundaki yaklaşımlar ele alınmakta, küreselleşme süreci ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra devlet ve demokrasi konusundaki öne çıkan kavramlar analiz edilmektedir. Daha sonra COVID-19'un çok yönlü etkileri ışığında devletin yeni rolü belirlenmeye çalışılmaktadır. Çalışmada devletlerin kurumsal kapasitesi ve demokrasi ile ilişkisi temelinde dört farklı model üzerinden potansiyel olasılıklar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler

devlet, pandemi, COVID-19, demokrasi

The Future of States in the Context of Management Capacity: Democracy after the COVID-19

Abstract

States have emerged in different forms as phenomena with a very ancient historical background. It seems that states tend to expand quantitatively and functionally in the historical development process. On the other hand, the arguments that the globalization process eroded this position of the states have been frequently come to the agenda after the 1990s. However, the recent developments prove that the state still has preserved its prominence. The COVID-19 pandemic is one of these developments that the state is getting stronger again. The COVID-19 pandemic has triggered a process of change in many areas, from the health sector to economic and political stability, and social relations. The pandemic also raised new debates about the future role of the state. These discussions include both the re-construction of the state and its relation with democracy. In this article, first of all, the approaches on the autonomy of the state are elaborated, and the prominent concepts about the state and democracy are analyzed after the globalization process and the dissolution of the Soviet Union. Then, in light of multi-faceted effects of COVID-19, the state's new role is tried to be determined. In the study, the potential possibilities are discussed through four different models based on the institutional capacity of states and its relation with democracy.

Keywords

state, pandemic, COVID-19, democracy

Giriş

COVID-19 küresel salgını, bireylerin günlük yaşantılarında olduğu kadar, sosyal ilişkilerde, ekonomide, kamu hizmetlerine ulaşmada, hak ve özgürlüklerin kullanımında pek çok yeni sorun doğurmuş ve bu yeni sorunlar nedeniyle devlet kurumlarının rolü ve işlevselliği gibi konularda da yeni tartışmaları gündeme getirmiştir. Biz, COVID-19 öncesine göre artık daha çok devleti ve devletleri konuşuyoruz, otoritelerin performanslarını karşılaştırıp değerlendirmelerde bulunuyoruz. Salgın bir yandan ülkeleri içe kapanmaya zorlarken, öte yandan pek çok alanda uluslararası işbirliğini gerektiren bir süreci tetiklemiştir. Yakın planda görünen; birbiriyle zıt yönlerde sahip olan böyle bir sürecin getirdiği sorunların ancak devletler üzerinden aşılabileceğidir. Aynı zamanda COVID-19'a karşı izlenen politikalar ve izlenen farklı liderlik biçimlerinin salgının önlenmesinde etkili olabileceği gibi olumsuz yönde derinleştirici sonuçlar doğurabileceği de gözlenmektedir. Dolayısıyla devletlerin önemi artarken, yeni normalde nasıl yapılanmaları gerektiği sorusu üzerinde yoğunlaşma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada öncelikle devletin özerk konumunun farklı ele alınmış biçimleri üzerinde durulmakta ve salgının hemen öncesinde kurumsal reform ve demokrasi bağlamında devlet üzerindeki tartışma ve farklı pratikler tartışılmaktadır. Daha sonra COVID-19 salgınının sosyoekonomik ve siyasal etkileri ışığında, devletlerin vermiş oldukları tepkiler kurumsal kapasite ve demokrasi ilişkisi bağlamında incelenmekte ve ortaya çıkan farklı modeller ışığında devletlerin geleceği ile ilgili potansiyel değişimler ele alınmaktadır.

Devlet, Devletin Özerkliği Üzerindeki Tartışmalar

Devletlerin ortaya çıkışı, bazı aksi görüşlerin varlığına rağmen, insanlık tarihinde çok gerilere gitmektedir. Beş bin yıldan fazla süredir varlığını sürdüren devlet, kurumsal anlamda doğal olarak, farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. İster şehir, ister bölge, imparatorluk ya da ulus devletler olarak ölçeklendirilmiş

veya nitelendirilmiş olsun, karşımızda dayanıklı ve bir o kadar da esnek bir yapılanma durmaktadır. Belli bir toprak parçasında yaşayan insan topluluğu üzerinde egemenliğin örgütlenmiş bir biçimi olarak devlet (Bulgan, 2017, s. 112), ister istemez varlık, oluşum, meşruiyet, fonksiyon gibi birçok açıdan farklı değerlendirmelere tabi tutulmuş, farklı tanımlama ve sınıflandırmalara konu olmuştur. Bütün bu farklı yaklaşımlara rağmen devlet, coğrafi, siyasal, askeri, ekonomik ve bürokratik birçok kurumun bir bütünlük oluşturacak şekilde bir araya geldikleri yönetsel bir yapı ile görünür hale gelmektedir. Aynı zamanda devletler bir dünya görüşünü yansıtacak şekilde, mekânsal örgütlenmeyi, zamansal düzenlemeleri, denetim ve karar alma mekanizmalarını içerirler ve bu şekilde birbirlerinden farklılaşırlar. Devlet, bu bağlamda tarihsel gelişme süreci içerisinde kendini yeniden üretebilen bir varlık olarak karşımızda durmaktadır.

Devlet ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren etkileşime girdiği çevresel özelliklere ve ihtiyaçlarına göre şekillenmiş bir örgütlenme yapısıyla kendini gösterir. Fetih ve alan kontrolüne dayanan ilk devletler ordu temelinde örgütlenmeye başlamış olsalar bile bunu aşan yeni örgütsel işlevler geliştirmek zorunda kalmışlardır. Ordunun yanı sıra vergi toplama sisteminin geliştirilmesi, polis hizmetleri, gıda üretiminin düzenli olarak yapılması ve dağıtımı, bunun gerektirdiği uzman kadrosunun oluşumu genişlemenin boyutlarını oluşturmaktadır. Devletler alansal ve fonksiyonel anlamda genişleme eğilimindedirler.

Bu süreç devletin özerkleşmesi dediğimiz bir değişimi de içermektedir. Burada özerklikten bahsedilen bir yöneten yönetilen ilişkisi üzerinde konumlanan devletin kurumsal yapı itibarıyla çevresini belirleyen bir varlık olup olmadığı sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Önceleri devlet kişi veya küçük bir grubun yetenekleri ve temsili çevresinde şekillenirken, örgütsel genişleme ve bunlara ilişkin düzenli kural ve değişim mekanizmalarının oluşturulması zorunluluğu, ister istemez kurumsal özerklik anlayışını zamanla yerleştirmiştir. Artık Hobbes'un *Leviathan*'ı veya Machiavelli'nin *Prensi*'nden değil, kurumsal bir topluluk ve ilişkilerden bahsediyoruz (Carroll, 2009, s. 557). Bunu en açık biçimiyle Weberyen devlet yaklaşımında görebilmekteyiz. Weber'e göre, devlet meşru güç kullanma tekeli ifade etmektedir. Bu tekel, modern anlamda kendini rasyonel temelde örgütlenmiş bir bürokratik yapılanma ve kadro ile göstermektedir. Weberyen devlet anlayışı yöneticilerin şahıslarından bağımsız bir örgütsel özerkliği öne çıkarmaktadır. Bu anlamıyla devlet, rasyonel amaçlara göre önceden belirlenen kurallara göre çalışan bir örgütlenme olarak belirgin olmaktadır (Greenaway & Nelson, 2008, s. 6; Weber, 2006 s. 27). Oppenheimer (2005), tarihte her devletin bir sınıf devleti olduğunu günümüzde de bunun devam ettiğini ileri sürmekte ve her devletin özünde üst ve alt toplumsal gruplardan oluşan bir hiyerarşi olduğunu belirtmektedir. Devletin çok eski tarihlerden beri varlık bulabilmiş olması onun varlığının kıt kaynaklara dayalı bir sömürü ilişkisine bağlı olarak açıklanmasını güçleştirir. Oppenheimer, devletin varlık sebebinin "doğal kıtlık" değil "hukuksal" olabileceğini, devletin bu anlamda fetih ve boyun eğdirmenin bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Ancak devlet bu noktada kalmamış birçok aşamadan geçerek özgür vatandaşlık düzenine doğru değişim geçirmiştir. Çağdaş anayasal devlet özünde aynı

tarihsel kökenlere dayansa da sınıfların çıkar kavgasından farklı şekilde bir bütün olarak devletin çıkarlarını temsil eden memurlar takımı oluşturması ile ayırt edilir. Memurlar farklı kampların aşırılıklarına karşı çıkararak ve toplumsal gelişmenin yeni yasal düzenlemelerin yapılmasına elverdiği koşullarda gerekli değişiklikleri yaparak rakip sınıflar arasındaki kavgayı yumuşatmaktadırlar. Carl Schmitt’de devletin otorite üzerinden özerkliğini karar alamayan toplumsal gruplar arasındaki çekişmeler ve rekabete karşı nihai bir üst varlık olarak öne çıkartmaktadır (Moore, 2010, s. 721-734; Eroğul, 2017). Devletin hem birbirleri ile rekabet eden sınıflara hem de kendi insan kaynağına karşı sorumluluklar taşıması nedeniyle bir iç bütünlüğü sağlamak zorunda olduğunu belirtir. Bu sorumluluklar devleti toplumsal yaşamın her alanına girmeye yönlendirir ve değişik araçlar ve yapılar kullanmaya sevk eder. Devlet süreçte bir egemen kültür oluşturarak, bazen sosyal gruplardan farklılaşabilir bazen de onları yansıtabilir. Yönetici kültürün tehdit algılaması onun yönetilenler ile olan ilişkilerini de şekillendirir.

Devletin görece özerkliği konusunda bir görüş birliği yoktur. Hatta devletin özerk kimliğini öne çıkaran görüşler, devleti belirlenen bir olgu olarak ele alan yaklaşımların karşısında konumlanırlar. Gerçekten klasik Marksist yaklaşım, çoğulcu grup teorisi, genel olarak davranışçı yaklaşımın devlet anlayışı arasında, farklı dinamiklerle açıklansa da onun sosyoekonomik süreç ve oluşumlar tarafından belirlendiği anlayışı konusunda bir ortaklık söz konusudur. Klasik Marksist yaklaşımlar devleti üretim ilişkilerinin bir yansıması, hatta baskı aracı olarak görürken (Dunleavy & O’Leary, 1988, s. 206-207), çoğulcu grup yaklaşımı devleti, kamu politikaları konusunda rekabet eden bilinçli çıkar gruplarının etkileri doğrultusunda çalışan bir karar alma sürecine indirgemişlerdir (Burns, 1984, s. 526-527). Ancak devletin belirlenen bir varlık olarak gören bu yaklaşımların takipçileri arasında devletin görece özerkliğini kabul eden yeni görüşlere doğru bir değişim yaşanmıştır. Örneğin Poulantzas, Marksist anlamda devletin sömüren sınıfların bir aracı olduğu görüşüne katılsa da kapitalist grupların kendi aralarındaki çıkar çatışmaları nedeniyle belirli bir özerklik ve yönlendirme gücüne sahip bulunduğu kabul eder. Devlet yansıttığı sınıf iktidarının toplumsal düzeyde rızaya dayalı olarak kabul görmesi yönünde çaba harcar (Poulantzas, 1976).

Devletin fonksiyonel olarak genişlemesinde hiç şüphesiz Keynesyen devlet anlayışının önemli bir yeri bulunmaktadır. Keynesyen devletin kökenlerini Bismarck Almanya’sında çıkartılan kanunlara kadar götüren araştırmalar bulunmaktadır. Keynesyen yaklaşım tam istihdamın gerçekleşmesinde piyasa sisteminin tek başına yeterli olamayacağını, gelirin yeniden dağıtımında devletin kamu yatırımlarının ve harcamalarının aktif bir biçimde rol oynaması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır (Barr, 2004). Devlet bu noktada bir piyasa aktörü, talep yönlendiricisi rolü oynayarak ekonomi üzerinden tüm sosyal alanlara yayılacak düzeyde bir hakem konumuna gelmiş bulunmaktadır.

Devletin özerkliği söz konusu olduğunda hiç şüphesiz yeni kurumsalcılık yaklaşımının devleti tekrar merkeze alan ve yeniden yorumlayan çözümlemele-

rine değinmek gerekmektedir. Tarihsel kurumsalcılar, devlet kurumlarının bir kültür oluşturduğuna dikkat çekmekte, sürekli kendini yenileyen birikimin devletin görece özerkleşmesi ve yönlendirici bir kurumsal bütünlük olarak yerleşiklik kazanmasına neden olduğunu vurgulamaktadırlar. Kurumların tarihsel koşulların bir ürünü olarak ortaya çıkması ve toplumda ve ekonomide meydana gelen değişimleri karşılayacak esneklik kazanarak süreklilik kazanmaları zamanla onları ekonominin ve kültürün bir birikimi olarak devletin yansımalarına dönüştürmektedir (Beyme, 2006). Öyle ki “İngiltere karar aldı”, “Türkiye’nin eğilimi bu yönde” dediğimizde, aslında devlet üzerinden bir kişiselleştirme yaparak, geniş bir yönetsel kültüre işaret etmekteyiz. Bu anlamda devlet hem bir rasyonalite, hem de kültürel bir gelenektir. Devlet makro düzeyde haklar inşa eder, yetkileri belirler ve sınırlar, ekonominin amaçlarını belirler, alt yapı inşa eder, talebi uyaran politikaları hayata geçirir ve temsiller, ritüeller, semboller anıtlar, söylemler ile ulusal düzeyde anlamlar üretir (Anderson, 2007). Devlet; düşünce, sistem, anlam, uygulama, öncelikler bütünüdür. Belli bir düşüncenin sistemsal yansıması, siyasal aktörlerin, toplumun ve ekonominin önceliklerine göre çalıştırılmasını içerir.

Anlamlandırma, gelenekler, kurumsal deneyimler, kültürün diğer boyutları, sonuç olarak yönetsel birimler ve yapılar yoluyla somutlaştırılır. Bu nedenle devlet yapılanması yönetsel kültürden, yönetsel kültür de o toplumun kültüründen bağımsız düşünülemez. Kültür yönetsel uygulamaları da etkiler, aynı politikalar farklı bürokratik kültürlerde farklı şekillerde hayata geçirilir. Bu çerçevede bilim ile kültür arasında da sanılanın aksine yakın bir ilişki vardır. Bilimsel buluşlar maddi kültürün oluşumunda belirleyici bir unsurdur. Bilimsel değişim maddi kültür araçlarından başlayarak kültürün ve yönetsel kültürün üzerinde önemli etkilerde bulunurlar. Örneğin bazı bir dizi teknik buluşların (kapsam, ölçme, sayaç, grafikleme vb. araçlar) ürünü olan buhar makinesi Sanayi Devrimi’nin teknolojik gücünü oluşturmuştur. Üretim teknolojilerinden, ulaşım ve askeri teknolojilere kadar birçok alanı etkileyen bu buluş yeni stratejilerin üretilmesine de maddi destek sağlamıştır (Carroll, 2009, s. 581-584).

Liberal devlet anlayışı devletin belirlenen bir olgu olduğunu değil aksine onun müdahale gücünün doğuracağı olumsuz koşullara dikkat çeker. Rothbard (2004), insanın varlığını sürdürebilmesinin ve zenginliğe ulaşabilmesinin tek yolunun akıl yoluyla üretim ve mübadele sürecine girmek üzere bireysel enerjisini kullanabilmesi olduğunu belirtilerek insanın bu yolla doğal kaynakları bireysel mülküne dönüştürmek sonra da bu mülkü başkalarının elde edilmiş mülkleri ile mübadele etmek suretiyle gerçekleştirebildiğini belirtir. Bundan dolayı insan tabiatının gerekliliğinin emrettiği sosyal yol mülkiyet haklarının ve bu hakların devrine ve mübadelesine dayanan serbest piyasa yoludur. Devlet özel mülkiyetin yağmalanmasının yasal, düzenli ve sistematik bir kanalı oluşturur; o asalak zümreye garantili, güvenli ve nispeten barışçı bir can kurtarma halatı sağlayarak bir yerde bireyin doğasına aykırı bir rol üstlenir.

Ulus devletler, modernitenin siyasal alanının temel faktörleridir geleneksel toplumdaki yerleşik bütünlüşmelerden farklı olarak özgür bireysel irade teminde akılcı çıkar eksensli yeni kültürel etkinlikler ulus bütünlüğünü meydana

getirmiştir. Bu çerçevede modern devlet yaygın yönetici merkezi bir yapılanma olarak piyasa şartlarında düzenleyici işgücü piyasasında müdahale edici refah sağlayıcı hizmetleri üstlenmesi yönüyle de çatışmaları gidericidir.

COVID-19 Öncesi Devlete Yönelik Tartışmalar

COVID-19 pandemisi başladığı sıralarda devletlerin yönetsel yapıları üzerindeki tartışmalar iki önemli gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkmış bulunuyordu. Bu iki gelişme küreselleşme süreci ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Birbirini besleyen bu iki gelişme hem hâkim devlet literatürünün sorgulanmasına neden olmuş hem de devletlerin geleceğine ilişkin tartışmaları ateşlemiştir. Küreselleşme, birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen çok boyutlu sosyal, ekonomik ve teknolojik değişikliklerin bir sonucu olarak şekillenen bir olgudur. Küreselleşme olgusunun teknolojik boyutu iletişimde görülen gelişmeler ve yeni teknolojilerin küresel ölçekte kullanılması ile ilgilidir. Küreselleşmenin merkezinde iletişim sektöründe yaşanan hızlı gelişmeler ve internet aracılığı ile bilgilerin yerel telefon görüşmesi ücreti kadar bir fiyatla anında değişimini sağlayabilen organizasyonların son on yıldaki gelişimi yatmaktadır. Dünyanın her yerindeki bilgiye kolaylıkla ulaşma ve elde etme olanağı tanıyan iletişim devriminin bir sonucu olarak normlar, ideolojiler, değerler ve kurumlar parçalanmaktadır (Kettl, 2000, s. 491). İletişim devrimi ile beraberinde kültürel homojenleşme ve küresel ölçekte yönlendirilebilir bir tüketim anlayışının yaygınlaştırılmasına hizmet ettiği ileri sürülmüştür. Bu niteliği ile küreselleşme olgusu bir kültürel alış veriş beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sürecini hızlandıran bir başka gelişme uluslararası organizasyonların, çok uluslu şirketlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının dünya politikaları içinde önemlerinin artması olmuştur. Bu kuruluşlar aynı zamanda uluslar üstü otorite merkezleri olarak ortaya çıktılar. Küresel sermaye herhangi bir ulusa, bir topluluğa, bir yere bağlı olmadığı gibi onlara sadık da değildir. Geçmişte, paranın belli bir bölgeye ve iç işlere -ticari işlere, toplum değerlerine ve ticari aktivitelere tahsis edildiği zamanın aksine küresel sermaye belirli bir bölge ile olan bağımlı gevşemiş ve bilgisayar bankacılığında sanal âlemde daha rahat hareket edebilir hale gelmiştir (Farazmand, 1999, s. 513-514).

Küreselleşme sürecinin, herhangi bir ulusal yasak ve sınırlama ile karşılaşmaksızın mal, hizmet ve sermayenin uluslararası alanda özgürce dolaşımına olanak sağlayan küresel bir pazarlama sürecini ifade etmesi modern devlet kurgusuna açık bir karşıtlık içermektedir. Piyasaları kontrol etme konusunda devlet gücünü sınırlama, kamu sektörünün etkisini azaltma, kamu kuruluşlarını özelleştirme, hatta kamusal mal ve hizmetleri bile doğrudan özel sektöre ve uluslararası kuruluşlara devretme ve devlet iktidarını ulus ötesi kuruluşlara ve yerel birimlere devretme gibi ifade ve politikalar, ideolojik söylemler olarak öne çıkartılmıştır. Kamu otoriteleri, ulus ötesi organizasyonlarca belirlenen kriterlere göre uluslararası pazar entegrasyonu önündeki engelleri kaldırmaya zorlanmışlardır. Küreselleşme, sadece mal, hizmet ve sermayenin küresel dolaşımını değil aynı zamanda bilgi, fikir ve insanların dolaşımını da ifade etmektedir (World Bank, 2000, s. 1). Küreselleşme olgusu, kamu hizmetlerinin sunumunda özel sektör girişimlerinin lehine bir ortam doğurmuştur. Bu bir

tarafıta uluslararası mali kuruluşların ve ortaklıkların sunduğu ulusal hizmetleri, diğler tarafıta yerel kamusal hizmetlerin özel sektöre devrini içermiştir. Yeni Kamu Yönetimi anlayışı Carter ve Reagan döneminde ABD’de ve Thatcher döneminde İngiltere’deki uygulamalarla şekillenmiş, bu uygulamalar BM ve OECD uzmanları tarafından geliştirilerek, uluslararası platformda ve küreselleşmeye paralel olarak bir küresel yönetim yaklaşımına dönüştürülmüştür. Yeni Kamu Yönetimi, kamu yönetiminden çok işletme yönetimi teknik ve yöntemleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu şartlar altında kamu hizmetleri piyasa mekanizması ile sınırlanmaktadır (Salskov-Iversen, Hansen & Bislev, 2000, s. 1).

Yeni Kamu Yönetimi kavramından başka, 1990’lı yıllar boyunca “iyi yönetim” de sadece politik yasal ve demokratik bir konu olarak değil, aynı zamanda yönetimde etkinliğin bir gereği olarak Üçüncü Dünya ülkelerine politika ödünç veren bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Salskov-Iversen vd, 2000, s. 10-11). Süreçte, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, IMF ve diğler uluslararası organizasyonlar tarafından şekillendirilen politikaların gelişmekte olan ülkelere aktarılması gibi yeni bir hiyerarşik ilişkinin ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Uluslararası organizasyonlar, küresel bir prensip olarak yönetimin ulusal önceliklerini dikkate almaya gönüllü değillerdir. Bu organizasyonlar, ulus devlet otoritelerinin kendilerinin belirlediği ön koşullara uygun olarak hareket etmesini öncelemektedirler. IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları hiyerarşik ilişkinin dayanağı olarak işlev görmektedir. Ulus devlet otoriteleri bir taraftan uluslararası örgütlerin, diğler taraftan yönetilenlerden kaynaklanan taleplerin çapraz baskıları arasında sıkışmışlardır (Farazmand, 1999, s. 513).

Sovyetler Birliği’nin dağılması süreci küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaya da hem küreselleşme sürecini hızlandırmış hem de devletlerin yeni konumu etrafındaki tartışmaların öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu sürecin dört ana akışa sahip olduğunu belirtebiliriz. Birinci akış, daha çok Amerikan siyasal bilimcilerce öne çıkartılan ve liberal demokratik kurumların küresel düzeyde önceliğini ve başarısını vurgulayan yaklaşımlarla şekillenmiştir. Fukuyama (1992), tarihin diyalektik bir süreç sonucunda liberal devlet kurumlarının hâkimiyetine dayalı bir son aşama dönemini girdiğini ilan etmiştir. Dolayısıyla yeni dünya düzeninde devlet yapılarının liberal siyasal kurumlar temelinde bir dönüşüm geçirmesi önem kazanacaktı ve bu geçiş sürecinin bir dizi reform ve politikalarla hayata geçirilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktaydı. Geçiş, siyasal, hukuki, ekonomik birçok başlığı içeren bir reform süreci olarak küresel kuruluşlar tarafından öteki ülkelerin önüne bir ev ödevi olarak sunuldu. Neo liberal düşüncenin yeni muhafazakârlık tarafından yorumlanma biçiminin bir sonucu olarak sınırlı devlet yeni dünya düzeninde ulaşılması gereken bir ideal olarak ortaya konulmuştur. Geçiş süreci paradigmasına karşıt bir görüş, yine Amerikan akademisinin bir üyesinden, Huntington’un (1987) medeniyetler çatışması tezi ile geldi. Huntington da Fukuyama gibi liberal siyasal kurumları idealize ediyor, ancak bu tarzda bir devlet düşüncesi ve yapılanmasına geçişin önünde önemli kültürel engeller bulunduğunu ileri sürüyordu. Toplumlar ait oldukları medeniyet kalıplarına göre hareket etmekte, bu kalıpların bazıları liberal demokratik kurumların gelişmesine imkân tanırken, diğler bazıları ise

böyle bir geçişe engel oluşturmuyordu. Dolayısıyla onun görüşlerinde mevcut liberal kurumlar küresel bir nihai hedef değil, ötekenden korunması gereken bir değere dönüşüyordu.

Yeni dönemde devletin niteliği üzerindeki ikinci akış, yine 1990'lı yıllarda öne çıkan, daha çok Avrupa merkezli düşünürlerce dile getirilen ve ilk akışın tersine mevcut liberal kurumların yetersizliğine dikkat çeken yaklaşımlarla şekillenmiştir. Bu yaklaşımlara göre bizzat liberal siyasal kurumlar demokrasinin geleceğine ilişkin bir tehdit oluşturmaktaydı. Liberal demokrasi bireyi merkeze alan yaklaşımı ile grup kimliklerini göz ardı etmekte ve geniş toplulukları içeren sorunların çözümünde yetersiz kalmaktaydı. Mevcut temsil yapısı batılı toplumlar da dâhil olmak üzere çoğunluğa dayanmakta, sayısal olarak azınlıkta kalan grupların, yeni aidiyetlerin taleplerinin politikalara yansımaları frenlemekteydi. Temsili demokrasi demokratik meşruiyet üretmekte yetersiz kalmakta ve bu nedenle de reforma ihtiyacı bulunan bir sorun alanı olarak görülmekteydi (Sitembölükbaşı, 2005, s. 140-141). Bu yaklaşımlar mevcut kurumların çıkara dayalı taleplere odaklanmış olmasını, seçimlere katılım oranları düşüklüğünü, çok kültürlülüğün karşılanamamasını temel sorun alanları olarak görüyor ve küreselleşmenin getirdiği uluslararasılaşmayı içeremediğinin altını çiziyorlardı. Günümüzde toplumun eğitim seviyesinin genel olarak yükselmesinin de tek başına oy-temsili ilişkisine dayanan pasif vatandaşlık rolünü artık taşıyamayacağı eleştirilerini öne çıkarıyorlardı (Elster, 1997).

Liberal devletlerde yaşanan sorunların aşılmasında hasımlar arasındaki mücadeleyi esas alan antagonizma yerine zıt görüşlerin karşılıklı fikirlerini savunma hakkını tanıyan agonistik bir demokrasi anlayışının güçlendirilmesi (Mouffe, 1996) ya da karar almaya değil karar sürecine odaklanmayı öne çıkaran müzakereci anlayışla demokrasinin yeniden kurgulanması önerileri gündeme getirilmiştir. Bu eleştiriler seçimli makamlara dönem sınırlaması getirilmesi, müzakereci süreçleri güçlendiren vatandaş jürileri, serbest alanlar, vatandaş birlikleri gibi bazı sınırlı kurumsal önerileri ve uygulamaları tartışmaya açmışlardır (Evans & Boyle 1992; Lewis, 1994; Smith & Wales 2000). Liberal demokrasinin yeniden yorumlanması gerektiğini ileri süren yaklaşımlarda temelde Avrupa-Batı merkezli bir yaklaşım sergilemeleri yönüyle liberal demokrasi öne çıkaran görüşlere yaklaşmaktadırlar. Örneğin Habermas (2016, s. 46-47) müzakereci demokrasiyi kurgularken bu temelin oluşumunun Avrupalı toplumların sahip olduğu özellikler nedeniyle daha mümkün olduğunu ileri sürmekteydi.

Üçüncü akış, düşünsel önerilerden daha çok Sovyet sonrası dönemde yaşanan pratiklerin bir yansıması olarak şekillenmiştir. Bir yerde küreselleşmenin sonuçlarına ve geçiş süreci politikalarına bölgesel tepkileri içermektedir. Geçiş süreci paradigması, bu süreci yaşayan ülkelerde yapılacak seçimlerin dönüştürücü etkisine büyük önem vermişlerdir. Yarışma zemininin sağlandığı siyasal seçimlerin liberal demokrasinin yerleşmesinde itici güç olacağı anlayışı bu tezi ileri sürenler tarafından sıklıkla savunulmuştur (Carothers, 2002). 1990'lı yıllarda bu koşulların sağlandığı ülkelerde yapılan seçimlerde elde edilen sonuç-

ların beklenen dönüşümü sağlayamaması ya da tersine süreçlerin güç kazanması demokrasinin geleceğini ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 1996 yılında yapılan Bosna seçimleri sonuçlarına yönelik analizinde Fareed Zakaria (1997), Sovyet sonrası dönemde yapılan seçimlerin bu ülkelerin çoğunda liberal demokrasiden çok illiberal demokrasi yönünde bir eğilime güç kazandırdığını ileri sürmüştür. Zakaria bir tür halk desteğini alan otoriter siyasetin güçlenmesi olarak niteleyebileceğimiz illiberal yönelimin Ortadoğu, Afrika ve Sovyet sonrası coğrafyada yaygınlık kazandığını belirterek, buna karşılık bu ülkelerde anayasal sınırlamalara daha çok önem verilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Travmatik süreçler yaşayan bu toplumlarda yapılan serbest seçimlerle liberalizmin geleceği beklentisi zaten sorunluysa. Başka bir sorun illiberal yönelimin yalnızca bu tip toplumlar için geçerli olmadığına geç anlaşılmıştır. Doğu Avrupa, Asya ve Afrika deneyimlerinin analizi seçimli otoriterizm, hibrit rejim, muğlak demokrasiler, seçimli demokrasiler, patronal rejim, neopatrimonyalizm (Alkan, 2012) gibi yeni bir takım kavramların yeni sistem tiplerinin tanımlanmasında öne çıkartılmasına neden olmuştur. Bu kavramlaştırma denemeleri bir yandan geçiş paradigması yaklaşımının yanlışlarını derinleştirirken, öte yandan devletlere dışarıdan müdahalelere zemin hazırlayan bazı yeni politikaların üretilmesine ya da tersine mevcut diktatörlüklerin yeniden güçlendirilmesine dönük girişimlere zemin hazırlamıştır. Bu açıdan başarısız-zayıf devlet kavramının ele alınış biçimi dikkat çekicidir. Fukuyama (2012) Batı dışı toplumlarda liberal demokrasilere geçiş sürecinde yaşanan tıkanmaların bu ülkelerin devlet yapısının kapasite yetersizliği nedeniyle gerekli reformları gerçekleştirememesine bağlamıştır.

Soğuk savaş sonrasında birçok bölgede kapsamlı ve hızlı reformların tepeden inmece bir yaklaşımla hayata geçirilmesini talep eden aktörler böyle hızlı bir değişimin devletlerin mevcut kapasitelerini zayıflatıcı yönünü başlangıçta ihmal ettiler. Bu reformları talep edenler daha sonra değişim yaşayan ülkelerde yaşanan krizleri bu devletlerin kapasite zayıflığına bağladılar. Kapasite zayıflığının belli bölgelere uluslararası müdahalenin gerekçesi yapılması, yaşanan insan hakları ihlalleri, söylem ve politikalara olan güveni büyük ölçüde sarsmıştır. Üstelik üretilen kavramların zaman içinde deneyim yaşamı veya yaşamaması birçok farklı ülkeyi tanımlamakta kullanılan genellemelere dönüşürülmesi, literatürün ilgili ülkelerdeki akademisyenler aracılığıyla hakim bir analiz ölçütü olarak kullanılması, yaşanan değişimlerin doğru anlaşılmasını da perdelemiştir.

Oysa belirtildiği gibi Batı merkezli analizler kendi durumlarını değerlendirme noktasında oldukça geç kalmışlardır. Bazı erken yorumlar illiberal yönelimin Batılı toplumlarda arttığını ilişkin ampirik analizlerle ortaya koymalarına rağmen (Hansen & King, 2000, s. 396-403) yapılan tartışmalar önceleri daha çok hızlı bir süreçle AB çatısı altına alınan Doğu Avrupa ülkeleri için gündeme getirilmiştir. Ancak yakın dönemde gelişmiş Batılı demokrasilerde de benzer eğilimlerin olduğu vurgulanmaya başlanmıştır. İliberal Demokrasi kavramını güncel anlamda temel bir sorun olarak dile getiren Zakaria (2016), Washington Post'ta kaleme aldığı bir makalesinde illiberal değişimin ABD demokrasisi

açısından da söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Amerikan demokrasisinde kurumların özelliklerini giderek kaybettiklerini, bu kurumların çıkarların aracına dönüşmekte olduğunu ve bu sürecin kurumlara olan güveni sarsarak lider merkezli siyaset beklentilerini güçlendirdiğini dile getirmiştir. Foa ve Munck (2016; 2017), *Journal of Democracy*'de yayınladıkları iki ayrı makalede ampirik temelde batılı demokrasilerde gençler arasında demokratik eğilimlerin zayıfladığını ve güçlü liderlik arayışının genel anlamda öne çıktığını ileri sürmüşlerdir. Genel olarak Avrupa'da popülist ve aşırı sağ partilerin seçmen tabanları genişleme eğilimindedir. Bu partiler küreselleşme sürecine paralel olarak gelişme gösteren uluslararası piyasa ilkelerine, kurumsal yapı ve kurallarına açık bir karşıtlık içindedirler. Aynı zamanda mevcut siyasal kurumların seçmen tercihlerinden koptuğunu, bu alanda radikal bir değişim gerekliliğini dile getirmektedirler. Sosyal sorunların çözümünde mevcut kurumların yetersiz kaldığı bunun da temelde küresel aktörler ile yakın temasta olan mevcut siyasal elitlerin politikalarından kaynaklandığını ifade etmektedirler. Bu partiler yabancı karşıtlığını kültürler arası uyumsuzluk üzerine inşa etmekte, göç politikalarının ülke vatandaşlarının sosyal sorunları ile yakından ilişkili olduğunu savunmakta ve korumacı politikaları öne çıkarmaktadırlar (Uzuncayır, 2017, s. 383). Batılı demokrasilerde çatışmacı süreçler öne çıkmaktadır. Brexit süreci, İskoçya referandumu, İspanya'da Katalonya referandum girişimi, Kuzey İtalya sorunu gibi pek çok örneğini sıralayabileceğimiz şekilde, mevcut kurumların meşruiyeti konusunda Avrupa genelinde tartışmalar gündeme gelmiş ve gelmektedir.

COVID-19 öncesi devletler konusunda demokrasi ve kurumsal yapılanma üzerinden yapılan tartışmalar liberal demokratik kurumların üstünlüğü ya da yetersizliği konusundaki tartışmalar çerçevesinde şekillenmiştir. Liberal demokratik kurumların üstünlüğüne vurgu yapan yaklaşımların, liberal kurumları temellerinden soyutlayarak demokratik reformu küresel yeni muhafazakâr politikaların bir aracına dönüştürmesi, bu söylem ve politikalara olan güveni büyük ölçüde sarsmıştır. Buna karşılık Avrupalı kültür kimliğine vurgu yapan ve liberal demokrasiye reform yapılması gerekliliğini öne çıkaran ikinci yaklaşımın yaşanan hızlı süreci karşılamaya dönük kurumsal çözümler üretmekteki hantallığı ciddi değişim sorunları ile karşı karşıya bulunan dünyanın diğer bölgeleri için somut bir karşılık sunamamaktadır. Bu ayrışma pratikte küresel ölçekte mevcut kurumların çözümsüzlüğüne olan inancı arttırmış, küreselleşmenin sınır aşan sorunlarına tepki olarak korumacı politikalara yönelik seçmen tercihlerinin güç kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Bu tartışmaların gölgelediği dördüncü akış diyebileceğimiz bir diğer süreç daha yaşanmaktadır. Soğuk Savaş sürecinin ülke yönetimleri üzerinde oluşturduğu baskıdan kurtulan Latin Amerika, Uzak Asya, Orta Doğu ve Avrupa ülkelerinde görülen değişim bu sürecin farklılığının temel nedenidir. Bu ülkeler özellikle küresel güç dengesinin şekillendirmesi altında kendi sosyoekonomik dinamiklerini baskılamaya dönük yönetim sistemlerine sahiptiler. Latin Amerika ülkeleri, Portekiz, Türkiye, Güney Kore gibi askerî vesayetın gölgesinde farklı formülasyonlarla şekillendirilmiş yönetsel sistemlere sahip ülkeler, Mısır

ve Tunus gibi yine ordu destekli kişisel otoriter rejimler, geleneksel diktatörlükler bu kategori içinde yer almaktadır. Küreselleşme süreci ve Doğu blokunun dağılması askeri vesayet altına alınmış bu ülkelerde anayasal tartışmaları öne çıkarmış, siyaset, vesayete karşı çıkan siyasal aktörlerin belirleyici olduğu bir kurumsal ve siyasal değişime neden olmuştur (Alkan, 2019). Latin Amerika ülkeleri, Portekiz, Türkiye, Güney Kore gibi ülkelerde vesayetçi kurumlar ile mücadele ve değişim öne çıkarken bu durum, Arap Baharı sürecinde aşağıdan yukarıya yaşanan ve diktatörlük rejimlerinin değişimi konusunda diğer bir değişimi tetiklemiştir. Bu alanlardaki değişim oldukça sancılı bir süreç yaşamaktadır. Aşağıdan yukarıya bir değişimi temsil eden bu süreçler, kendi içsel sorunlarının yanında küresel aktörler tarafından genellikle desteklenmemiş özellikle Batılı ülkeler, vesayetçi ve geleneksel rejimlerin devamından yana tavır almış hatta süreçlere doğrudan müdahale etmekte sakınca görmemişlerdir. Aşağıdan yukarıya siyaset sürecini tıkayan vesayetçi ve otoriter rejimlerin seçimler üzerinden değişimi, yanlış bir biçimde illiberal dalganın bir yansıması olarak yorumlanmış ve bu ülkelerde gelişen tepkiler hep bu çerçevede yorumlanmıştır. Bu ülkelerin önemli bir kısmı tüm zorluklarına rağmen, Sovyet sonrası ülkelerin aksine, demokratik deneyime sahip ülkelerdir. Bu ülkelerdeki süreç, ne otoriter rejimlerin yeniden kendilerini yenilemeleri ile ne de liberal kurumların yetersizlikleri ile açıklanabilir. Aksine bu ülkeler seçimli süreçlerin anayasal oligarşik yapılarca baskı altına alındığı, seçilmiş otoritelere karşı zaman zaman doğrudan ya da dolaylı müdahaleler yoluyla siyasetin yeniden dizayn edildiği muğlak demokrasi (Diamond, 2002) olmalarının doğurduğu sorunları aşmaya çalışmaktadırlar. Bu ülkelerin özgün dinamikleri hakim literatür çerçevesi içine alınmaya çalışılsa da COVID-19 küresel salgını ile mücadele bu farklılığın öne çıkmasına da zemin hazırlamaktadır.

COVID-19 Tehdidi

Pandemi (küresel salgın); dünyada birden fazla ülkede veya kıtada, çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel isimdir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19'un pandemi olarak ilan edilmesinin nedeni tüm ülkeler için tehdit oluşturacak şekilde insandan insana kolay bir şekilde hızlıca yayılıyor olmasıdır. (Şeker vd., 2020, s. 19). Bu tür geniş çaplı salgın hastalıklar dünya tarihinde ekonomik, sosyal ve yönetsel çok yönlü değişikliklere yol açmıştır. Dolayısıyla COVID-19'un potansiyel olarak insanların yaşam biçimlerinde, yerleşik ekonomik ilişkilerde, düşünsel ve yönetsel değişimler ve potansiyel bazı etkilerinin olacağı söylenebilir. Henüz sürecin başında olmakla birlikte potansiyel değişim yönlerinin tespitinde bize yardımcı olacak işaretlerin üzerinde ana hatlarıyla durmak gerekmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü Başkanı salgının etkilerine karşı “Bütün ülkelerin sağlığı korumak, ekonomik ve sosyal aksaklıkları en aza indirmek ve insan haklarına saygı göstermek arasında iyi bir denge kurmak” zorunda olduklarını belirtmektedir. Örgüt, COVID-19 sürecinin ırkçı ve ayrımcı politikaların güçlenmesi, kadın ve çocuklara yönelik şiddetin artması, bu grupların, yaşlıların, engellilerin, evsizlerin ve mültecilerin eğitim ve kamu hizmetlerine ulaşımının kısıtlanması, sağlığın korunması amacıyla getirilen kısıtlamaların hak ve öz-

gürlüklerin baskılanması amacıyla kullanılması, salgınla mücadelede gerekli altyapı ve ekipmana ulaşma zorlukları ve uluslararası işbirliği eksikliğini başlıca tehdit alanları olarak sıralamıştır (WHO, 2020).

COVID-19 küresel düzeyde üretim merkezlerini olumsuz etkilediği için tüm dünyayı etkileyecek bir arz sorununun (Doğu Asya, ABD ve Almanya), ithal girdiye dayalı sanayilerde üretim düşüşlerinin ve genel talep daralmasının eş zamanlı olarak yaşanması gibi bir resesyon tehdidini içermektedir. Dijital araçların devreye sokulması ve esnek çalışma uygulamalarına geçişle bunun telafisi önceki dönemle karşılaştırıldığında çok sınırlı kalacaktır (Baldwin & Mauro, 2020, s. 4). Daha da önemlisi her sektörde fiilen çalışan insanlara gereksinim sürmektedir. Doğal olarak sadece işsizlik değil kapsam olarak bir istihdam sorunu ile karşı karşıya bulunmaktayız. Bazı ihtiyaç duyulan alanlarda, çalışanların risk algısı, büyüklerine ve çocuklarına bakma zorunlulukları gibi nedenlerle işlerinden ayrılmayı tercih ettikleri gözlenmektedir. Alınan önlemler ve izlenen önleyici politikalar yerleşik iş yapma biçimlerini zorlamaktadır. Bunun ülkelerde yabancı düşmanlığının ve popülizmin güçlenmesi, iç çatışmaların artması, ülkeler arasında yeni anlaşmazlıkların oluşması (sağlık ekipmanlarına el konulması, sınırların aniden kapatılması, sınır dışı etme uygulamalarının yaygınlaşması vb.) gibi olumsuz sonuçları olabilecektir.

Pandemi sürecinin sosyal anlamda ilk etkisi toplumda yaşattığı korku ve güven hissinin kaybolmasıdır. İnsanlar alışık oldukları yaşam ilişkilerinden kopmakta, kendileri ve yakınlarının hayatlarından endişe etmekte, ekonomik açıdan sahip olduklarının yitimi tehlikesiyle karşı karşıya kalmakta, hatta birbirleriyle ölümcül bir rekabetin içine girdikleri hissine kapılmaktadırlar. Böyle bir algının yayılması pandemi ile mücadelede yönetsel otoritelerin işlerini de zorlaştırmakta, otoriteler de alışık oldukları yöntemlerle süreci yönetmekte zorlanmaktadırlar. Dolayısıyla kamu hizmetlerinin yeni şartlara göre etkili bir biçimde yerine getirilmesi, insanlara güven verici iletişim kanallarının açık tutulması, durumun gerektirdiği iş birliği imkânlarının ulusal ve küresel düzeyde geliştirilmesi gibi pek çok alanda değişim zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Salgınlarla başa çıkmada en önemli nokta, güçlü bir sağlık altyapısının bulunmasıdır. Pandemi öncelikle ülkelerin sağlık altyapısıyla ilgili tehditler içermektedir. Mevcut hastane kapasitesi, laboratuvarlar, salgınla mücadelede yeni tekniklerin devreye sokulması, tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi gibi hem yerel hem de küresel düzeyde etkileşimsel ilişkiler geliştirilmesi gibi sağlık sektörünü ilgilendiren konularda bir hazırlığı zorunlu kılmaktadır. Salgınla mücadelede alınan önlemler birçok sektörü olumsuz yönde doğrudan etkileyecektir. Ulaşım, turizm ve hizmetler etkilenecek sektörlerinden başında gelmektedir. Her düzeyde eğitim öğretim hizmetleri aksamakta, konvansiyonel yöntemlerin, uzaktan eğitim yöntemleri ile telafi edilme zorunluğu bu sektörde de kapasite ve dönüşüm sorunlarını gündeme getirmektedir. Ülkelerin önceden geliştirdiği dijital kanal ve eğitim materyalinin bulunmadığı durumlarda, eğitim sektörünün kısa sürede değişime uyum sağlaması güçleşmektedir. Pandemi süreci sürdürülebilir eğitimin dijital imkânların desteği ile sağlanması noktasında düşünsel ve teknolojik bir değişimi zorunlu kılmaktadır.

Alınan önlemlere rağmen tarımsal üretimin sürdürülebilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması süreçte öncelikli bir konum edinmektedir. Tarımsal üretimin, gıda sektöründeki üretimi aksatmayacak şekilde yeniden planlanması ve salgın koşullarında tedarik zincirlerinin açık tutulması, ürün fiyatlarındaki artışın gıdaya ulaşımı sınırlamasının önlenmesi gibi bu alanda yeni tekniklerin geliştirilmesi, planlama ve denetim fonksiyonlarını güçlendirilmesini gerektirmektedir. Finansal sektör de süreçten yakından etkilenmektedir. Süreçte dijital bankacılığın öne çıkması, finansal hizmetlerin bu kanallarla evden yürütülmesi, dijital para konusunda hukuki zeminde bazı değişikliklere gidilmesi, düne kadar gelişmiş kabul edilen sektörler dâhil her düzeyde girişimcilere ve çalışanlarına parasal teşvik ve desteklerin sağlanması, kredi imkânlarının genişletilmesi gibi politikalar önem kazanmaktadır.

COVID-19 tehdidi, geçimlerini gündelik çalışma ile sağlayan grupları yakından etkilemektedir. Bu durum kayıt dışı çalışanlar için birkaç kat daha fazla olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Küçük ve orta boy işletmelerin, küçük esnafın alınan önlemler nedeniyle karşı karşıya kaldıkları üretim, pazarlama ve satış sorunları önce çalışanların işlerini kaybetmeleri, sonrada işletmelerin kapanması ile sonuçlanabilmektedir. Dolayısıyla COVID-19 ile mücadele bir sağlık sorunu olmanın ötesinde ekonomik ve sosyal bir dizi sorunu beraberinde getirmektedir. Bu da devletin sosyal yardım ve teşvik politikalarına yönelmesini gerektirmektedir. Devletlerin, daha açık ifade etmek gerekirse yürütme otoritesinin, salgının önlenmesine yönelik başta sağlık sektörü olmak üzere kamu hizmetlerinin etkili olarak verilmesinde, hareketlilik kısıtlamaları getirilmesi ve denetiminde, önlemlerin neden olduğu tedarik ve üretim sorunlarının çözümlenmesinde konumu güçlenirken, aynı zamanda ekonomide sosyal yardım ve teşvik politikalarını hayata geçirmek gibi sorunlulukları da artmaktadır (Blofield, Hoffmann & Llanos, 2020, s. 1-2).

Tüm bu sıralananlar yaşanan sorunların çözümünde kamunun etkili bir rol üstlenmesini zorunlu kılmaktadır. Hizmetlerin yürütülmesinden, koordine edilmesine, denetimden teşvik sistemlerinin geliştirilmesine, karlı olmayan ama salgınla baş edebilmekte zorunlu altyapı ve araştırma hizmetlerinin desteklenmesine kadar devletler sürecin yönetiminde birincil aktör konumuna gelmektedirler.

Küresel salgınla mücadelede yine küresel işbirliğinin güç kazanması, hatta uluslararası örgütler ve bölgesel entegrasyonlar yoluyla genel bir değişime kapı aralaması ihtimali potansiyel olarak bulunmaktadır. Ancak yaşadığımız süreçte bunu doğrulayacak bir gelişme yaşanmamıştır. Salgın sürecinde Avrupa düzeyinde AB koordinatörlüğünde bir işbirliği ve dayanışma geliştirilememiştir (Aydın, 2020, s. 43). Salgından olumsuz etkilenen ülkeler AB'den daha çok birlik dışındaki ülkelere destek sağlayabilmişlerdir. Salgın küresel düzeyde bir iş birliğini zorunlu kılmakta ancak bunun ulus ötesi oluşumlarca gerçekleştirilmesi açısından sorunlar bulunmaktadır. Bu da küresel düzeyde iş birliğinin devletler arasındaki işbirliğiyle sağlandığı bir noktaya bizi getirmektedir. Şükrü Hanioglu (2020, s. 24-25), COVID-19 sonrasında otoriterlik

ve popülizmin yükselmesi, çok kültürlülüğün sorgulanması, sınırlara duvar çekme eğilimlerinin güçlenmesi, izolasyonun yaygınlaşması, Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşların varlık nedenlerinin sorgulanması gibi küresel ölçekte sonuçları olabileceğinin altını çizmektedir. Ona göre bu tehlikelere karşı alternatif küreselci idealizmden gelmeyecektir, bunun yerine devletlerin yeni dönemde küresel rollerine bakışı önem kazanacaktır. Devletler bir yandan mevcut yapılanmalarını değiştirmeye zorlanırken, diğer yandan uluslararası boyutta kendileri açısından yararlı gördükleri işbirliklerine yöneleceklerdir. Bu durumun mevcut söylemleri, otoriter ya da demokratik sistemleri aşan bir boyut taşıyacağını söyleyebiliriz. Görmeye alışık olmadığımız dayanışma girişimlerinin (örneğin İtalya-Rusya veya Çin, İtalya, İngiltere-Türkiye) ilk yansımaları bu durumun bir habercisi olabilir.

COVID-19 Sonrasında Devletin Yeniden Yapılanması

Buraya kadar ele alınan konular COVID-19 sonrasında devletlerin yeniden yapılanmalarının yönü hakkında birbirleri ile yakından etkileşimsel bir ilişkiye sahip bulunan iki unsurun belirleyici olacağını göstermektedir. Bunlardan ilki devletin krizlerle baş edebilme derecesini belirleyen devlet kapasitesidir. İkincisi ise olağanüstü dönemlerde devlet kapasitesinin aşırı kullanımını sınırlayan bir demokratik hesap verebilirliğin sağlanması çerçevesinde demokratik kurumların işler kılınmasıdır. Bu iki unsurun kendi içlerinde farklı yansımalarının öncelikle ele alınması, sonra da karşılıklı etkileşim sonucunda ortaya çıkabilecek modellerin üzerinde durulması gerekmektedir.

Devlet Kapasitesi Boyutu

Devlet kapasitesi, devletin kamu hizmetlerini yerine getirmesinde gereken kurumsal örgütlenmeyi, personeli, tedarik kanallarını oluşturabilmeyi ve tüm bu unsurların koordineli bir biçimde çalışabilmesini sağlayan teknolojik ve diğer maddi unsurlara sahip olmasını içermektedir. Bu sayede devlet karşılaşılan sorunlarla uyumlu ve etkili şekilde harekete geçebilir ve çözüm üretebilir. Devlet kapasitesinin etkililiği aynı zamanda bu kapasitenin yönetilenlere tarafsız şekilde sunulmasını da gerektirmektedir (Cronert, 2020 s. 4-5). Güçlü devlet kapasitesi, tek başına devletin geniş bir örgütlenme yapısına, büyük mali imkânlara, personel sayısının büyüklüğüne bağlı değildir. Bu özellikler bazen, tersine krizlere müdahale edilmesinde kurumsal bir hantallık doğurabilirler. Her şeyden önce devletin kurumsal kapasitesinin optimal, fonksiyonel ve işbirliğine açık bir biçimde yapılandırılması gerekmektedir. Bu anlamda kurumsal yapının krizlerle baş edebilmesinde gerekli esnekliğe sahip olarak yapılanmaları önem kazanmaktadır.

Devlet kapasitesinin yapılanma biçimi aynı zamanda politika seçenekleri geliştirme yeteneği ile de yakından ilgilidir. Krizler, sınırlı politikalarla çalışmaya alışmış yönetsel birimleri zorlayabilir ve kurumsal atalet sorunların çözümlenmesini bizzat engelleyici bir unsura dönüşebilir. Bu sorunun aşılabilmesi hem kurumlar arası iş birliğine açıklığa hem de esnek politika seçenekleri üretilebilmesine yakından bağlıdır.

Devlet kapasitesinin etkililiği, aynı konuda kendileri için hayati önemde önceliklere sahip farklı yönetsel kurumların bir arada çalışabilmesinin sağlanmasıyla da yakından ilgilidir. Farklı yönetsel birimler arasında ayrılıklar, politika stratejisi belirlenirken hangi konuların öne alınmasının gerektiğinden, bizzat politikanın yanlışlığı ya da doğruluğu üzerindeki tartışmalara kadar uzanabilir. Dolayısıyla kurumlar arası tutarlılığın sağlanması da etkililik ve güvenilirlik açısından önemli bir boyutu içermektedir. Yapılan analizler devlet kapasitesi açısından aşağıdaki hususların önem kazandığını göstermektedir:

- Devletin kurumsal, organizasyonel, mali ve personel açısından mevcut kapasitesinin yeterliliği/yetersizliği.
- Esnek örgütlenme modellerinin uygulanabilirliği/katılığı.
- Farklı politika seçenekleri geliştirmeye yatkınlık/zayıflık.
- Devlet kurumları arasındaki tutarlılığın sağlanabilme derecesi.

Demokrasi Boyutu

Demokratik hesap verebilirlik her şeyden önce siyasal alanla ilgili bir husustur ve doğrudan halkın siyasal kanallar aracılığıyla otoriteleri belirleme ve denetleme haklarını içermektedir. Genel oy hakkı, seçimlerin periyodik olarak yapılması, serbest ve yarışmacı seçimlere fırsat tanıyan hukuki düzenlemeler bu çerçevede önem kazanmaktadır. Bu özellikler konunun daha çok kurumsal yönlerini içermektedir. Ağırlıklı olarak anayasal düzeyde siyasal kurumların nasıl düzenlendiği, siyasal partiler hukuku, seçim sistemi, örgütlenme ve ifade özgürlüklerinin alanı ile ilgili düzenlemeler ve uygulamalar bu kapsamda kurumsal boyutu içeren başlıca konular olarak değerlendirilebilir. Ancak hesap verebilirliğin bir de siyasal kültür boyutu bulunmaktadır. Buna göre siyasal aktörlerin hak ve özgürlükler temelinde toplumsal taleplere karşı duyarlı hareket etmesi kurumsal yapıyı tamamlayan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Duyarlı hareket tarzı bir yönüyle hesap verebilirliğin daha iyi işlenmesini sağlarken öte yandan siyasal aktörlerin gelecekteki seçim başarısını belirleyeceği için aktörler için hayati önemde bir değere dönüşür.

Demokratik hesap verebilirlik temelinde oluşturulmuş bir siyasal yapılanma, devletin siyasal iletişim kanallarının açık olmasını, çevreden doğru bilgi alınabilmesini, bilginin doğru değerlendirilerek hızlı karar alınabilmesini ve kararların sonuçlarından da doğru geri besleme yapılabilmesini gerektirmektedir. Devlet bu şekilde hafıza kapasitesini derinleştirerek ileride yaşanacak krizlerde hızlı karar verme yeteneğini güçlendirebilmekte, krizlere hızlı cevap verebilmekte ve bunu demokratik kültürel bir düzlemde gerçekleştirebilmektedir.

Siyasal aktörlerin duyarlılık derecesi ve duyarlılığın yönü bu noktada belirleyici olabilecek diğer bir değişkendir. Seçmen talebi ile krizin doğurduğu maddi şartlar her zaman örtüşmeyebilir. Hatta tercihler ile zorunluluklar açıkça birbiriyle çelişebilir. Bu durum ister istemez siyasal aktörlerin liderlik yeteneğini ve kriz dönemlerinde bu tür çatışmaların toplumun her kesimine güven verecek şekilde çözümlenebilmesini gerektirmektedir. Liderlik, kurumsal kapasite ile hesap verebilirlik arasında dengeyi sağlayan, çatışan talepleri genel tutumlara

yönlendirme konusunda önemli olduğu kadar, devlet kapasitesinin otoriter bir teknokrasiye ve hak ve özgürlüklerin alanını daraltan bir baskı aracına dönüşmesini engellemek noktasında da önem kazanmaktadır.

Demokratik hesap verebilirlik açısından dört ayırım öne çıkmaktadır:

- Ülkedeki siyasal kurumların dizaynı.
- Siyasal iletişim kanallarının açıklığı.
- Siyasal aktörlerin tutumları.
- Siyasal liderliğin rolü.

Farklı Etkileşim Modelleri

Demokratik hesap verebilirlik ile devlet kapasitesi arasındaki ilişki bize dört farklı etkileşim modelinin kurulabileceğini göstermektedir.

Birinci model demokratik anlamda süreçlerin iyi işlediği ve aynı zamanda devlet kapasitesinin yüksek olduğu bir duruma karşılık gelmektedir. Böyle bir ülkede işleyen bir demokrasi ve kamu hizmetlerinin yürütülmesinde donanım, mali imkânlar ve personel açısından iyi bir kurumsal alt yapı bulunmaktadır. Siyasal aktörlerin demokratik hesap verebilirliği onların hareketlerini sınırlamakta, bir sonraki seçimlerde başarılı olma isteği mevcut kapasiteye en optimal şekilde kullanacak politikalara ağırlık verme noktasında onları yönlendirmektedir. Ancak yukarıda da değinildiği gibi her iki açıdan da olumlu koşulların varlığı her zaman devletin ideal bir yol takip edeceği anlamına gelmemektedir. Her şeyden önce genel olarak siyasal aktörlerin tutumları ve liderlik biçimi siyasal boyut ile kurumsal boyut arasındaki etkileşim üzerinde belirleyici olmaktadır. ABD’de Trump’ın COVID-19 tehdidini yorumlama biçimi, federe devlet yöneticileri ile iş birliği geliştirememesi, hatta zaman zaman onlarla çatışması, bakanları ve diğer kamu örgütü yöneticileri ile yaşadığı gerilimler, bu ülkede kapasite kullanımını önemli ölçüde frenlemiş, salgının yayılmasında belirleyici olmuştur (Yamey & Gonsalves, 2020). ABD krizin sosyal içeriğine karşı piyasa odaklı hareket ederek her şeyden önce düşünsel planda krizi değerlendirmede farklı bir tutum sergilemiştir. Salgınla mücadele açısından kritik görevlere atanan isimlerle doğrudan Başkan arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmış, kurumsal tutarlılık ve yönetsel bütünlük zemini yakalanamamıştır. İngiltere salgının başlangıcında en yetkili isimlerin ağzından sürü bağıışıklığı stratejisinin izleneceğini resmen açıklamış, ancak virüsün yayılma hızı ve zararlarının boyutları bu politikadan dönülmesini gerekli kılmıştır. Sorunu doğru bir düşünsel zemine oturtamama ve yanlış kararların doğurduğu sonuçlardan politika değişikliği ile vazgeçilmiş olmasına rağmen İngiltere bunun bedelini ağır bir biçimde ödemiştir. Nüfuslarına göre yüksek ölüm oranları ile dikkat çeken İsveç, Hollanda gibi diğer bazı Avrupa ülkelerinde de politika belirleme ve kapasite kullanımı arasındaki ilişkinin doğru kurulamaması olumsuz sonuçlar alınmasının nedenini oluşturmuştur.

İkinci etkileşim modeli devlet kapasitesinin yüksek olduğu buna karşılık birinci modelin tersine demokratik kurumların bulunmadığı, otoriter bir sistemin

hüküm sürdüğü ülkelerde görülmektedir. Böyle bir modelde krizin siyasal otoritelerce algılanma biçimi salgınla mücadelede temel belirleyici unsura dönüşmektedir. Mevcut otoriteler tarafından kriz bir tehdit olarak algılanıyorsa yönetici elitler devlet kapasitesini en üst düzeyde kullanabilmektedir. Ancak bu durumda hak ve özgürlükler alanı önemli ölçüde baskılanmaktadır. Verilen kayıpların boyutu ve uygulanan yöntemler konusunda açıklık söz konusu olmadığından süreçte spekülasyon tartışmalar öne çıkmaktadır. Bu modelde salgınla mücadelede başarılı olunabilmektedir. Fakat bu başarının hangi yöntemler yoluyla sağlandığı konusunda şüpheler bulunmaktadır. Dolayısıyla başarı, otoriter sistemin öncelikleri çerçevesinde ortaya çıkmakta ve yönetilenlerin talepleri ve özgürlük alanları bundan zarar görebilmektedir. Tersine yönetsel elitlerin krize yönelik tehdit algılaması düşükse, bu durumda toplum salgının yol açtığı tehlikeler karşısında savunmasız kalabilmektedir. Başka bir ifadeyle her iki durumda da toplum otoriter baskı veya salgının zararlarını açık olma gibi iki olumsuz sonuçla karşı karşıya kalabilmektedir. Salgının menşe ülkesi Çin'in salgın karşısındaki yaklaşımı birinci duruma örnek olarak gösterilebilir. Çin salgının tehdit boyutunu iyi algılamış, sağlık ve güvenlik kapasitesini süreçte etkili bir biçimde kullanılmıştır. Spekülasyon tartışmaları bir kenara bırakırsak, salgınla mücadelede Çin'in başarısı genel kabul görmektedir. Bununla birlikte otoritelerin yetkilerini kullanma biçimi, salgının yayılmasını önleme amacıyla alınan polisiye tedbirlerin katılığı, büyük bir olasılıkla hastalıktan etkilenen bazı insanların katı uygulamalar nedeniyle sağlık kuruluşlarına ulaşamamalarından kaynaklanan ölümlerin yaşanması, bu başarının insani sonuçları açısından tereddüt doğurmaktadır. Tersine bir sürecin Rusya'da yaşandığını görmekteyiz. Rusya salgının ilk evresinde, erken tarihte vaka bildirimlerine rağmen, kapalı bir tutum takılmış, muhtemelen aktif müdahale yerine izleme stratejisini öncelikle, ancak olumsuz sonuçlar ortaya çıktıktan sonra katı önlemler almak suretiyle sürece müdahale etme stratejisine yönelmiştir. Ancak bu sefer de ülkede vaka sayısındaki hızlı artış sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır (Epifanova, 2020, s. 1-3). Her iki örnekte de demokratik açıklığın ve hesap verebilirliğin bulunmaması krizlerde toplumu doğrudan otoritelerin kararlarına açık bir halde bırakmakta ve bu durum farklı biçimlerde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Üçüncü etkileşim modeli demokratik kurumların geliştiği buna karşılık devlet kapasitesinin yeterli olmadığı bir ilişkiye karşılık gelmektedir. Burada kapasite yetersizliği siyasal otoriteleri güç durumda bırakmaktadır. Başarısızlık doğrudan iktidarların muhalefet karşısında zorlanmasına neden olmakta, toplumda liderlere ve sisteme olan güvenin sarsılması gibi bir durum ortaya çıkabilmektedir. Benzer sürecin son dönemde bazı Batılı ülkelerde yükselen popülist siyaset üzerindeki etkileri ise henüz belirsizdir. Zaten popülist siyasetin en büyük açmazı mevcut kurum ve pratiklere yönelik güçlü bir eleştirel söylem geliştirmelerine rağmen kurumsal alternatif üretmekte zorlanmalarıdır. Bu tür bir siyasetin mevcut kapasite yetersizliğine karşı daha fazla zorlanacağı beklenmelidir. Salgınla mücadelede bazı ülkelerde liderler kurumsal yetersizliği, sürü bağışıklığı yöntemini öne çıkararak ve mevcut popüler desteklerini de bu yönde kullanmak suretiyle aşmaya çalışmaktadırlar. Kapasite yetersizliği

bu tip ülkelerde liderlerin mücadeleyi teknokratlara devrini de sınırlamakta ve salgınla mücadele doğrudan siyasal alana taşınmaktadır. COVID-19 sürecinin yerleşik bazı Avrupa demokrasilerinde doğurduğu sonuçlar bu modele karşılık gelmektedir. İtalya, İspanya, Belçika gibi ülkeler kapasite yetersizliğinin yanlış siyasal kararların da etkisiyle sistemi kilitlediği örnekler olarak ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerin bazıları nüfuslarına göre yüksek ölüm oranlarıyla, bazıları da alınan tüm önlemlere rağmen sağlık sistemlerinin yetersizlikleri ile dikkat çekmişlerdir. Brezilya gibi örneklerde ise ülke yönetimi popüler desteğini devreye sokarak kapasite yetersizliğinin olumsuz sonuçlarını frenlemeye çalışmaktadır (Blofield vd, 2020, s. 4)

Son etkileşim modelinde ise gerek sistemin demokratik kurumlardan yoksunluğu, gerekse devlet kapasitesinin zayıflığı bir arada bulunmaktadır. Böyle bir etkileşimde hesap verebilirlik mümkün olmadığından otoritelerin alanı genişlemekte, buna karşılık devlet kapasitesinin yetersizliği nedeniyle tehditle mücadelede sınırlı kalınmaktadır. Şeffaflığın olmaması gerek kamuoyu gerekse uluslararası sistemin bilgi edinmesini güçleştirmektedir. Doğal olarak salgından ciddi oranda etkilenmesi beklenen bazı ülkelerden sınırlı veri elde edilmesi söz konusudur. Belarus cumhurbaşkanı Lukashenko, daha ilk günden hiçbir önlem almama kararı aldıklarını belirtmiş, İran salgının ilk görüldüğü Kum kentinde karantina uygulamasına gitmemiş, Irak, Suriye, Yemen gibi ülkeler tarafından bildirilen sayılar ise tartışmalı bulunmuştur. Kuzey Kore'nin hiç vaka bildirmemiş olması dikkat çekicidir (Sang-Hun, 2020).

Şekil 1. Demokrasi-devlet kapasitesi ve liderlik biçimleri

Demokratik Boyut/Devlet Kapasitesi	Liderlik
↑ / ↑	Tehdit algısı, açıklık, kurumlar arası işbirliği sağlama yeteneği
↓ / ↑	Tehdit algısı, kurumsal kapasiteyi kullanma istekliliği
↑ / ↓	Karar alma ve kurumsal kapasiteyi kullanabilme sorunu, popülist politikalara yönelme eğilimi
↓ / ↓	İçer kapanma, baskıcı yönelim

COVID-19 küresel salgın süreci demokratik kurumların siyasal aktörlere hızlı hareket etme noktasında daha teşvik edici bir rol oynadığını, buna karşılık devlet kapasitesinin gücü ve ülke liderlerinin sürece bakışımın salgınla mücadelenin başarısı üzerinde aynı ölçüde etkili olduğunu göstermektedir. Devlet kapasitesinin güçlü olmadığı demokrasilerde ise genel olarak süreci yönet-

mekte zorlanılmaktadır. Demokratik kurumların olmadığı otoriter rejimler siyasal liderlerin ve yönetsel kadroların süreçte belirleyici olduğu bir işleyiş sergilemektedirler. Bu durumda otoriteler ya devlet kapasitesini baskıncı bir biçimde kullanmakta ya da mevcut kapasitelerini salgınla mücadelede harekete geçirmekte isteksiz davranabilmektedirler. Devlet kapasitesinin zayıf olduğu otoriter rejimlerde ise sınırlı açıklık veya kapalılık güç kazanmaktadır.

Sonuç

Küresel salgın insanlığın kazanımlarının yitimi tehdidini gündeme getirmiş ve süreçte küresel örgütlerden daha çok devletlerin mücadelede öne çıktıkları bir işleyiş doğurmuştur. Devletler hem ulusal düzeyde mücadelede, hem de küresel işbirliğinde temel aktörler olarak belirleyici bir rol oynamaktadırlar. Ancak burada güç kazanan genel olarak devlet değil, bazı devletlerdir. Salgınla mücadelede görece başarılı olan devletlerin taşıdıkları özellikler de COVID-19 sonrası yeni normalde devletlerin değişimi açısından bazı ipuçları oluşturmaktadır.

Her şeyden önce devletler, spesifik olarak yürütme otoriteleri küresel salgının zorunlu kıldığı sağlık hizmetleri başta olmak üzere bir çok kamu hizmetinin etkili bir biçimde yerine getirme sorumluluğu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu zorunluluk mevcut yönetsel kapasiteyi hızla ve verimli şekilde kullanmayı, kısıtlayıcı kararların alınmasını, sosyal hayatta ve ekonomide yeni politikaları devreye sokulması gibi çok yönlü bir hareket alanını içermektedir. Konunun ikinci bir boyutu bu politikaların hangi yöntemle ve meşruiyet zemininde hayata geçirileceği sorusu çevresinde şekillenmektedir. Otoriteler bu süreçte şeffaf, hesap verebilirliği önceleyen, demokratik kurumların ve kazanımların korunmasını esas alan bir yaklaşımı benimseyebilirler. Yahut tersine, olağanüstü koşulları gerekçe göstererek bu yükümlülüklerini askıya alabilirler. Otoriter rejimlerin COVID-19 salgını ile ilgili mücadele stratejilerinin, bu ülkeler başarılı olsun ya da olmasınlar, toplumu otoritelerin kararlarına açık hale getirdiği görülmektedir. Bunun yerinde devletlerin, kendi kapasitelerinin etkili kullanımıyla, demokratik süreçler yerine arasında bir denge kurmalarının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

COVID-19 küresel salgını yakın gelecekte demokratik kurumlarla, devlet kapasitesi arasında denge kurabilen, demokratik meşruiyete ve hesap verebilirliğe duyarlı, aynı zamanda devlet kapasitesini esnek örgütlenme ve kurumsal işbirliği temelinde yönlendirebilen, bu şekilde toplumla güven verici bir şekilde iletişim kanallarını açık tutabilen bir liderlik anlayışını hayata geçirebilen devletlerin öne çıkacağını göstermektedir. Türkiye, Güney Kore, Arjantin, Almanya, Japonya gibi salgınla mücadelede başarı sağlamış ülkelerin deneyimi bu değişime işaret etmektedir.

Kaynaklar:

- Addressing Human Rights as Key to the COVID-19 Response*. (2020). April 21, WHO, WHO/2019-n-CoV/SRH/Rights/2020.1.
- Alkan, H. (2012). Türk cumhuriyetlerinde siyasal kurumsallaşma süreci: geçen yirmi yılın bir bilançosu. *Bilig-Journal of Social Sciences of the Turkish World*, 61(12), 1-30.
- Alkan, H. (2019). *Geleceğin Türkiyesinde Yönetim*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Anderson, B. (2007). *Hayali Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aydın, M. (2020). COVID -19 ve uluslararası düzen. *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, (ss.41-44), Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- Baldwin, R. & Mauro, B. W.(Ed.) (2020). *Economics in the Time of COVID-19*. CEPR Press, London.
- Barr N. (2004). *The Economics of The Welfare State*. Oxford University Press, Oxford.
- Beyme, K. v. (2006). Political institutions—old and new. *Political Institutions*, (ss. 743-758), Ed. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder And B. A. Rockman. Norfolk: Oxford University Press.
- Blofield, M., Hoffmann, B. & Llanos, M. (2020). *Assessing The Political and Social Impact of The COVID-19 Crisis in Latin America*. GIGA Focus, Hamburg.
- Burns, E. M. (1984). *Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950*, Çev. A. Şenel, Birey ve Toplum, Ankara.
- Bulgan, B. G. (2017). *Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Carothers, T. (2002). The end of the transition paradigm. *Journal of Democracy*, 13(1), 5-21.
- Carroll, P. (2009). Articulating theories of states and state formations. *Journal of Historical Sociology*, 22(4), 553-603.
- Cronert, A. (2020). Democracy, State Capacity, and COVID-19 Related School Closures, Preprint, DOI: 10.33774/apsa-2020-jf671-v3, (ss.1-26). Erişim: <https://www.researchgate.net/publication/340265835>
- Diamond, L. (2002). Elections without democracy thinking about hybrid regimes. *Journal of Democracy*, 13(2), 21-35.
- Dunleavy, P. & O'leary, B. (1988). *Theories of the State The Politics of Liberal Democracy*, London: Macmillan.
- Elster, J. (1997). The market and the forum: Three varieties of political theory. *Deliberative Democracy*, James Bohman and William Rehg (Eds.), (ss. 3-34). Cambridge: The MIT Press.
- Epifanova, A. (2020). *Putin's Societal Distancing*, The German Council on Foreign Relations, (DGAP), Berlin.
- Eroğul, C. (2017). *Devlet Nedir*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Evans, S. M. & Boyte, H. C. (1992). *Free Spaces*, University of Chicago Press, New York.
- Farazmand, A. (1999). Globalization and public administration. *Public Administration Review*, 59(6), 509-522.
- Foa, R. S. & Mounk, Y. (2016). The democratic disconnect. *Journal of Democracy*, 27(3), 5-17.
- Foa, R. S. & Mounk Y. (2017). The Signs of deconsolidation. *Journal of Democracy*, 28(1), 5-15.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and Last Man*, New York: Free Press.
- Fukuyama, F. (2012). *Ulus İnşası*, Çev. H. Kaya. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Yamey, G. & Gonsalves, G. (2020). Donald Trump: a political determinant of COVID-19. *BMJ*, Erişim: <https://www.bmj.com/content/bmj/369/bmj.m1643.full.pdf>
- Greenaway, D. & Nelson, D. (2008). The politics of (anti-) globalization: What do we learn from simple models. *Conference on Domestic Preferences and Foreign Economic Policy*, Princeton University, 18-19 April, Princeton.
- Habermas, J. (2016). *Bölinmiş Batı*, Çev. Dilman Muradoğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Hanioğlu, Ş. (2020). COVID-19 sonrası küresel düzen: İki seçenek. *Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, (24-28), Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- Hansen, R. & Desmond, K. (2000). Illiberalism and the new politics of asylum: Liberalism's dark side. *The Political Quarterly*, 1(4), 396-403.
- Huntington, S. P. (1987). The goals of development. Myron Weiner ve Samuel P. Huntington (Eds.), *Understanding Political Development*, (ss.3-32), Boston: Little Brown.
- Kettl, D. F. (2000). The transformation of governance: globalization, devolution, and the role of government. *Public Administration Review*, 60(6), 488-497.
- Lewis, R. S. (1994). Citizen Leagues: Free Spaces of Deliberative Democracy, *National Civic Review*, 83(4), 469-478.
- Moore, T. (2010). The paradox of the political: Carl Schmitt's autonomous account of politics. *The European Legacy*, 15(6), 721-734.
- Mouffe, C. (1996). Democracy, power, and the 'Political'. *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*, Seyla Benhabib (Ed.), New Jersey: Princeton University Press.
- Oppenheimer, Franz (2005), *Devlet*, Çev: Alâeddin Şenel-Yavuz Sabuncu, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Poulantzas, N. (1976). *The Crisis of the Dictatorships*, Norfolk: Humanities Press.
- Rothbard, M. N. (2004). Devletin anatomisi. Çev. M. Erdoğan, *Liberal Düşünce*, 36 (Güz), 267-284.
- Salskov-Iversen, D., Hansen, H. K., Bislev, S. (2000). Governmentality, globalization, and local practice: transformations of a hegemonic discourse. *Social Transformation & Humane Governance*, 25(2), 183-213.
- Sang-Hun, C. (2020). North Korea Claims No Coronavirus Cases. Can It Be Trusted?, The New York Times, Erişim: <https://www.nytimes.com/2020/03/31/world/asia/north-korea-coronavirus.html>
- Sitembölkübaşı, Ş. (2005). Liberal demokrasinin çıkmazlarına çözüm olarak müzakereci demokrasi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (10), 139-162.
- Smith, G. & Corinne W. (2000). Citizens juries and deliberative democracy. *Political Studies*, 48, 51-65.
- Şeker, M., Özer, A., Tosun, Z., Korkut, C. & Doğrul, M. (2020). *COVID-19 Küresel Salgın Değerlendirme Raporu*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, TÜBA Raporları No: 34.
- Uzunçayır, C. (2017). Batı Avrupa'da aşırı sağ partiler neden yükseliyor?. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(15), 364-401.
- Weber, M. (2006). *Meslek Olarak Siyaset*, Çev. Afşar Timuçin - Mehmet Sert, İstanbul: Chivi Yazıları.
- World Bank, (2000). *Poverty in an Age of Globalization*, Washington D.C.
- Zakaria, F. (1997). The rise of illiberal democracy. *Foreign Affairs*, 76(6), 22-43.
- Zakaria, F. (2016). America's democracy has become illiberal. *The Washington Post*.